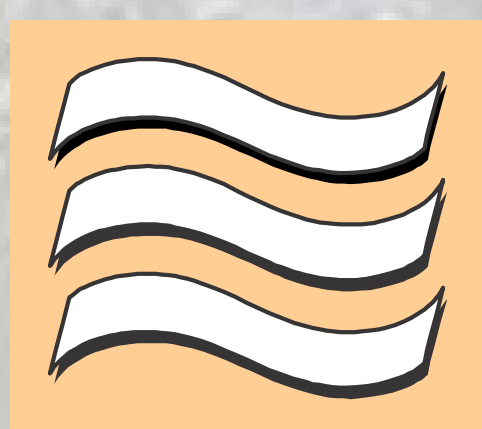

MED PUŠKAMI IN TANKI

Razstava ob 30. obletnici osamosvojitve

Tudi v Rožni Dolini se je zgodila vojna za Slovenijo

POKRAJINSKI
ARHIV V
NOVI GORICI

Trg Edvarda Kardelja 3
5000 Nova Gorica

Avtorica razstave: Metka Nusdorfer Vuksanovič
Oblikovanje razstavnih panojev: Erik Pregelj
Izdelava razstavnih panojev: Copigraf Faganelj
Nova Gorica, junij 2021

Fotografije: Matej Beltram, Šempeter pri Gorici

(hrani Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, SI_PANG/0583 Zbirka fotografij, a. e. 182)

Hvala vsem, ki ste posebej za to priložnost obudili svoje spomine in jih zapisali
ali pripovedovali, še posebej pa Juliju Levpuščku in Slavku Šuligoju za
nesebično pomoč pri osvetlitvi dogodkov v Rožni Dolini.

Rožna Dolina, 28. junij 1991

Za prvi dan vojne za osamosvojitve Slovenije uradno velja 27. junij, ko je okrog enih zjutraj protiletalska oklepna baterija Jugoslovanske ljudske armade prestopila mejo pri Metliki, toda na Primorskem je prišlo do premikov vojaških enot že 26. junija, dan po tem, ko je slovenska skupščina na slavnostni seji sprejela ustavni zakon o samostojnosti Slovenije. Še preden se je 26. junija zvečer na Trgu republike v Ljubljani začela proslava v počastitev osamosvojitve Slovenije, so okrog poldneva vojaške enote iz postojnske in pivške kasarne krenile proti mejnima prehodoma Vrtojba in Rožna Dolina. Na poti proti Goriški sta koloni terenskih in oklepnih vozil na Bebrnicah naleteli na barikade, zato sta se vrnili v Postojno. Tankovsko enoto iz pivške kasarne, ki je šla čez Nanos, pa so na spustu v dolino cestne barikade in civilisti prisilili, da je prenočila v vipavski vojašnici.

Naslednji dan, 27. junija, so iz Vipave proti Novi Gorici krenile okrepljene vojaške enote. Tudi na tej poti so naleteli na več cestnih barikad in spontan upor domačinov, med katerimi so bili tudi prvi ranjenci. Enota jugoslovanske vojske, ki je štela 117 vojakov, 5 tankov, 14 tovornjakov, 11 terenskih vozil, vozilo z lansirnim mostom in delovno vozilo, je prispela v Rožno Dolino nekaj čez pol sedmo popoldne. Čez slabo uro je iz vojašnice na Ajševici prišlo na mejo še 20 zveznih miličnikov. Začela so se pogajanja s slovenskimi miličniki, ki so po razglasitvi samostojnosti prevzeli nadzor nad mejo. Ti so se ob desetih zvečer predali, zapustili mejni prehod in ga prepustili zveznemu nadzoru.

Hkrati z uradnimi pogajanjmi 27. junija, še bolj pa naslednji dan, se je v Rožni Dolini "dogajala ulica". Po prihodu vojske so se začeli zbirati civilisti, tako domačini kot tudi prebivalci okoliških krajev. Nekateri so se tam znašli slučajno ali iz radovednosti, drugi so prišli protestirat proti navzočnosti vojske. Mladi in neizkušeni vojaki, ki so bili že ves mesec odrezani od informacij o dogodkih v državi, nadrejeni pa so jim govorili, da gredo braniti meje Jugoslavije pred agresorji z zahoda, odziva ljudi, ki so jih zmerjali z okupatorji in fašisti, niso razumeli. Nekateri so jih prepričevali, naj dezertirajo, drugi so z njimi sočustvovali in jim skušali olajšati položaj vsaj s steklenico vode. Zmedeni in prestrašeni so se znašli v okoliščinah, za katere so se sicer usposabljali, a si najbrž niso mislili, da se lahko tudi v resnici zgodijo. In vendar so se. Med njimi so bili tudi slovenski fantje, ki so stali pred svojimi rojaki z orožjem v rokah, pripravljeni, da bodo morali morda nanje tudi streljati.

V poznih popoldanskih urah 28. junija 1991 je prišlo v Rožni Dolini do spopada za nadzor nad mejnim prehodom. Po uspešno izpeljanem slovenskem napadu je na meji ponovno zavihrala slovenska zastava, ugasnila pa so življenja treh mladih vojakov, ki so se znašli na napačnem mestu v trenutku, ko so skozi do skrajnosti naelektreno ozračje začele švigati krogle. Šestnajst vojakov je bilo ranjenih, nekateri med njimi huje. Lažje je bilo poškodovanih tudi šest civilistov, ki niso upoštevali ali slišali opozoril, naj se umaknejo z nevarnega območja.

Rožna Dolina, 28. junij 1991

Leto 1991 je bilo zame, pubertetnika v polnem zamahu, že tako ena velika zmeda. Še večja zmeda je bila v širšem družbenem okolju, v državi, v kateri smo živeli. Vrstile so se nočne seje Centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije in mitingi resnice z vzikanjem totalitarnih groženj v osebi velikega srbskega vodje Miloševića. Predsednik jugoslovanske vlade Marković se je šel ekonomske vragolije in uvedel konvertibilni dinar. Dobro se spomnim, kako sem svojo štipendijo z navdušenjem nemudoma zamenjal za nemške marke, a veselje ni trajalo dolgo. Po drugi strani je prišlo v Sloveniji po procesu JBTZ (Janša, Borštner, Tasić, Zavrl) do dokončnega reza popkovine z Jugoslavijo in smo se zavedali, da si želimo svojo lastno državo. Spomnim se, da je bila Nova Gorica polna grafitov JBTZ, ki sem jih pridno fotografiral. Negativi so bili po čudnem naključju uničeni, ko sem film nesel k uradnemu fotografu, da mi ga razvije... Vsi smo si želeli svobode. Mladi smo to še najbolj kreativno uveljavljali v legendarnem klubu CRMK v Šempetru, kjer smo prirejali koncerte. Bajce je imela skupina Nirvana že dogovorjen koncert v CRMK-ju in če ne bi bilo vojne... 26. junija zvečer smo vzneseno in s ponosom spremljali prenos osrednje proslave iz Ljubljane in dvig slovenske zastave. Veselje je bilo neizmerno. Zavedal si se, da si priča zgodovinskemu dogodku. Naslednje jutro pa... kliče teta Alenka, ki stanuje v Lokah nad Ajševico, kjer je bila kasarna JLA: "Tanki grejo!" Stekel sem iz hiše na vrh griča nad našo ulico do bunkerja iz prve svetovne vojne v nasadu breskev, od koder je bil odličen razgled na Rožno Dolino, Gorico in Šempeter ter proti Vrtojbi. V daljavi sem zagledal kolono oklepnih vozil, ki se je pomikala proti

mejnemu prehodu. Takrat sem se zavedel, da gre zares. Z istega griča se je dobro videlo tudi proti mejnemu prehodu Vrtojba, kjer je eden izmed tankov s cevjo meril točno v našo smer. Potem smo bili priča menjavanju zastav na mejnem prehodu v Rožni Dolini. Najprej je slovensko zastavo zamenjala jugoslovanska. Tanki in oklepniki so bili razporejeni na vseh straneh glavnega križišča pred mejnim prehodom v Rožni Dolini. Nenavadno vozilo, še najbolj podobno bagru, je bilo parkirano pred bencinskim servisom. Na parkirišču Kompasove trgovine so bili vojaški tovornjaki, s katerimi so pripeljali vojake nabornike. Ljudje so se začeli spontano zbirati in kmalu je iz posameznikov nastala velika množica. Bilo je kot na kakšnem sejmu. Mladim vojakom je poveljnik ukazal, da sklenejo obroč okoli tankov, a ni nič pomagalo. Civilistov je bilo nepregledno morje, v katerem si kot tanko sled olja na morski gladini komaj zaznal sklenjeno krivuljo zeleno-olivnih čelad. Začele so se prve dezertacije, saj so civilisti vztrajno prepričevali vojake, da jim nadrejeni lažejo. Albanci so našli svoje rojake in jih spravljali na varno. Najbolj uspešen pa je bil goriška punk legenda Muško, ki je s svojo ekipo "ugrabil" kar nekaj vojakov, jim na hitro slekel uniforme in jih z osebnim avtom odpeljal na varno. Veliko sem fotografiral, vojake in civiliste, vojaška vozila, skratka vse, čemur sem bil priča, posebej pa me je presunila fotografija, na kateri sem ujel trenutek, ko so v rumenih gajbicah vojakom pripeljali kruh. Tudi vojaki so bili lačni. Eden od poveljujočih v tanku me je grdo ošvrknil, češ, da nimam kaj fotografirati in naj se umaknem, sicer mi bo razbil

aparatus. Napetost je občutno naraščala, dan je bil vroč, ulila se je ploha. Množica civilistov se je poskrila pod strehe, po nalive pa so prišli nazaj na ceste. Spet vse po starem, vrvež kot na sejmu in teža zatohlosti po nevihti. Najbolj sem si zapomnil glavnega poveljnika JLA v Rožni dolini, ki je korakal od enega tanka do drugega, srepo gledal in sikal ter kričal nekakšne ukaze. Ko se je začelo streljanje, sem bil na srečo doma, a sem potem kljub nevarnosti šel iz radovednosti slikati dogajanje na mejnem prehodu, kjer je že bil moj oče. Sredi križišča je gorel tank, iz njega se je valil gost dim. Kjer se je prej zgrinjala množica ljudi, je bilo vse prazno. Kot po oseki, ko se morje umakne. Na asfaltu je bilo veliko krvi, nekaj vojakov je še ležalo na tleh, z rokami na zatilju. Stražili so jih naši teritorialci. Mimo mene so švigala reševalna vozila s prižganimi lučmi, slišalo se je zavijanje siren. Civilisti in teritorialci so jemali orožje, tako imenovane 'škorpijone' iz enega izmed tovornjakov. Jaz sem pobral eno čelado. Po šoku, ki ga je povzročil oborožen spopad, se je stanje umirilo. Zavladala je nekakšna evforija in med ljudmi so se širili vzkliki "Zmagali smo!". Potem pa so se kot blisk razširile govorice, da bo armada zdaj, ko so izgubili nadzor nad prehodom, začela obstreljevati s težkim topništvom iz Vipave. V velikem strahu smo se umaknili domov in pričakovali najhujše, kar pa se k sreči ni zgodilo.

Matej Beltram, Šempeter pri Gorici, maj 2021

Rožna Dolina, 28. junij 1991

Zadnjih dni junija pred tridesetimi leti se spominjam predvsem po posameznih trenutkih, ki so odstopali od mojega običajnega otroškega vsakdana.

Dnevi pred prihodom tankov v Rožno Dolino, ko smo se s prijatelji družili na stopnicah pred blokom, ki je obrnjen ravno proti mejnemu prehodu. Eden od starejših v skupini je rekel, da pridejo morda tanki. Takrat mu nisem verjel in še danes ne vem, kako je to vedel. Spominjam se, da me je oče na moje presenečenje po treningu nogometa peljal proti mejnemu prehodu Vrtojba pogledat prihod tankov.

Dan, ko je prišla vojska v Rožno Dolino in so se vojaki postavili na mejni prehod. Slišal sem močno bobnenje tankov, ki so se približevali naši hiši. V dnevni sobi sem stopil na okensko polico velikega okna, da sem lahko videl zgornji del prihajajočih tankov in ostalih vojaških vozil. Spominjam se množice ljudi, ki se je zbirala okrog vojakov in vojaških vozil na cesti pred mejnim prehodom. Kot otrok, ki ne razume, kaj to pomeni, sem bil predvsem navdušen nad dogajanjem, ki sem mu bil priča. Spominjam se, kako smo pogledovali proti goriskemu gradu, kjer se je ob poti na grad zbralo veliko ljudi in opazovalo, kaj se dogaja na mejnem prehodu. Ni mi bilo jasno, kaj je pri nas tako zanimivega, da se "tam gor", čez mejo, zbirajo ljudje in gledajo na našo stran.

Eden izmed večerov pred napadom, ko je velika skupina mladih Novogoričanov priredila zabavo na bencinski črpalki pred mejnim prehodom. S starši in sosedi smo s parkirišča nad bencinsko črpalko gledali, kako se ob glasbi iz avtomobilov zabavajo z vojaki in jim ponujajo narezek. Kasneje sem izvedel, da so ti nekatere vojake, ki so se družili z njimi, na skrivaj odpeljali z mejnega prehoda, da bi jih rešili. Očitno druženje, predvsem pa reševanje vojakov, glavnim v JLA ni bilo všeč in so še isti večer najprej postavili vojake v vrsto pred mlade, da bi jih na silo pregnali. Ker to ni bilo dovolj, so uporabili še tanke.

Dan napada, ko sem bil doma, kar je bilo, glede na to, da sem tiste dneve preživel večinoma zunaj, precej

nenavadno. Kako sva z mamo gledala iz zgornjega nadstropja, kaj se dogaja v križišču. Ne spominjam se, kako in zakaj sem jo vprašal, kje je oče. Vem samo, da mi je rekla, da bo napad in da je šel snemat v sosednji blok. Potem se spominjam ljudi, ki bežijo od mejnega prehoda, vojakov JLA, ki ležijo v travi za bencinsko črpalko in merijo proti hišam. Tudi naši. Mama me je ves čas vlekla z balkona, da me ne bi kdo videl in slučajno ustrelil proti meni. Spominjam se, kako sva z mamo skozi okno spalnice opazovala enega izmed pripadnikov teritorialne obrambe, ki je, skrit za sosedovo hišo, čakal na napad, ko mu je sosed prinesel kozarec pijače. Kaj se je dogajalo potem, ne vem natančno. Streljanje, goreči tank in vse ostalo sem videl šele kasneje na raznih posnetkih. Vem samo, da je bilo naenkrat vsega konec, vojaki so se začeli predajati in odhajati iz mojega vidnega polja. Kmalu za tem se spominjam moškega (kasneje sem izvedel, da je bil to novinar Marijan Drobež), ki je pritekel mimo naše hiše in iskal telefon. Z našega velikega in težkega rdečega telefona z vrtljivo številčnico je nekam klical in med jokom navdušeno kričal, da smo zmagali in da smo prvi.

Dnevi po napadu, ko sem ponovno vse dni preživel med zaseženimi tanki, ekipami, ki so jih odstranjevale in radovedneži od vsepovsod ter bil nad tem dogajanjem z eno besedo navdušen. Kako smo se ob prvem alarmu za zračni napad skrili v sosedovo zaklonišče, ob kasnejših alarmih pa sploh nismo več iskali zaklonišča. Kako smo v nekem trenutku stali na cesti proti Šempetru in čakali, da pridejo iz tiste smeri tanki, ker smo imeli tako informacijo. Kako sem vsak večer pozorno poslušal pogovore med starši in sosedi, ki so se družili na naši ali kakšni drugi terasi in razpravljali o trenutni situaciji. Kako sem doma vedno znova ponosno gledal očetove posnetke dogajanja med napadom in iskal vsako podrobnost, ki bi jo lahko naslednji dan razlagal prijateljem.

Darko Šuligoj, Ljubljana, maj 2021

V tistem času smo po radiu redno spremljali situacijo v vsej Sloveniji. Med drugim je Radio Koper poročal, da prihaja vojaška enota iz Rjgovščine proti Novi Gorici ter da se ena enota premika po drugi poti skozi Dornberk in da bo odšla v Vrtojbo. Vedeli smo sicer tudi, da je enota namenjena v Rožno Dolino, vendar pa je bila Vrtojba le velik mednarodni mejni prehod, zato smo se iz gole radovednosti odpravili pogledat, kaj bo. Takrat namreč nihče ni pričakoval napada oziroma tako resne situacije, kot je bila kasneje. Z avtom smo se odpravili v starih: moj oče, očetov prijatelj in sodelavec, njegova hčerka in moja najboljša prijateljica ter jaz, šestnajstletno dekle iz Nove Gorice. Proti mejnemu prehodu Vrtojba smo se peljali po obvoznici za Miren. Šli smo na nadvoz, ki prečka cesto, in zagledali kolono vojaških vozil, ki se nam je približevala. Čeprav je bila situacija več kot nenavadna, se nismo bali, da bi se nam lahko kaj hudega zgodilo. Nadvoz so ravno popravljali, zato je bil po tleh se gruč. Očetov prijatelj je v zanosu začel metati kamenčke na vojaška vozila, kar nas je zelo presenetilo oziroma šokiralo. Pri tem sicer ni poškodoval nobenega vozila ali zadel vojakov, ki je sedel za mitraljezom na enem izmed kamionov in na srečo ni začel streljati! Po tem incidentu smo se odločili, da se vrnemo domov. Na poti smo opazili, da je prispela kolona vozil tudi v Rožno Dolino. V koloni so bili trije tanki, več kamionov z vojaki in druga tehnična vozila. Okoli njih se je že zbralo ogromno ljudi in brez oklevanja smo se jim pridružili tudi mi. Spomnim se, da smo si ogledovali vozila in da so nekateri vojaki delovali zelo nervozno oziroma so nas grdo gledali, mlajši pa so izgledali prestrašeni. Domačini so jih kar odločno nagovarjali, predvsem vojake slovenskega rodu, naj gredo domov. Takrat je spregovoril njihov poveljnik in nam razložil, zakaj so prišli v Rožno Dolino. Trdil je, da so tu zato, da nas zaščitijo pred napadi iz Italije, saj da grožnja preti z druge strani meje, v kar so prepričali tudi vojake. Poudarjal je, da nam niso nevarni in nam nočejo škodovati. Vsem zbranim pa se je zdelo nerealno, skoraj smešno, da bi nas napadli Italijani. Oče se spominja, da smo kasneje izvedeli, da naj bi

na italijanski strani postavili nek zasilni begunski center za primer, če bi v Sloveniji prišlo do oboroženega spopada in bi ljudje bežali čez mejo. Na srečo centra nismo rabili. V odgovor na poveljnikove besede o napadu Italije na Jugoslavijo je moj oče takrat zakričal: "Kazi to Markovicu!". To je bil zadnji predsednik vlade SFRJ, ki je zagovarjal staro Jugoslavijo v njenih takratnih mejah. S tem je oče poveljniku sporočal, da nihče ne verjame njegovim besedam. Domačini so nadaljevali s prigovarjanjem vojakom, naj zapustijo Rožno Dolino, in jim dopovedovali, da so jim lagali in da iz Italije ne preti nobena nevarnost. Starši so mi pripovedovali, da so kasneje domačini vojakom tudi nosili hrano. Puščali naj bi jo v grmovju pri bencinski črpalki.

Sama se v Rožni Dolini nisem počutila ogroženo, ne z ene ne z druge strani meje, zato me niti ni bilo strah. Naivno sem bila prepričana, da nam bodo vojaki vendarle verjeli in se umaknili. Spominjam se, da sem sočustvovala z njimi, ker so bili tako zlorabljeni. Na poti domov smo se pogovarjali o tem, kako so jim nadrejeni lagali o pravih namenih njihove vojaške enote. Takrat sem si še toliko bolj nazorno predstavljala, kako težko je bilo mojemu bratu, ko je moral takoj po srednji šoli na služenje vojaškega roka v najbolj oddaljeno makedonsko mesto Strumica in kasneje na območje nemirnega Kosova, kjer se je tako mlad z orožjem v rokah znašel v realni nevarnosti. Prav na njega je osamosvojitvena vojna tudi najbolj močno vplivala in zelo je bil v skrbeh za vse nas. Najina starša pa sta bila ves čas tako mirna in prepričana, da pri nas ne bo vojne, zato tudi nikoli nismo odšli v zaklonišče, čeprav so nam sosede prigovarjali, naj jim sledimo. Staršema se namreč ni zdelo logično, da bi se vojna lahko začela v naših krajih, na skrajnem zahodu Slovenije. Bolj verjetno se jima je zdelo, da bi se, če sploh, to zgodilo bližje meje s Hrvaško ali v večjih krajih z velikimi vojašnicami, npr. v Mariboru, Ljubljani ali Postojni. A sta se zmotila...

Petra Bajec, Nova Gorica, maj 2021

Rožna Dolina, 28. junij 1991

Živim v Rožni Dolini, v Ulici 25. maja nad bencinskim servisom. Dogajanje pred mejnim prehodom Rožna Dolina konec junija 1991 sem lahko spremljal na lastne oči. Z domače terase sem imel neoviran pogled na križišče pred mejnim prehodom, saj takrat še ni bilo Petrolove poslovne stavbe. Naša hiša in še nekatere so bile zaradi svoje lege, ki je omogočala pregled nad prostorom pred mejnim prehodom, kjer so bili postavljeni tanki in vojaki tedanje jugoslovanske vojske, tudi operativni prostor pripadnikov teritorialne obrambe. Z našega vrta so po lestvi plezali na sosedovo streho, s katere so imeli najboljši pregled nad situacijo. Pri nas so se umivali in počivali. Večino teh fantov smo tudi poznali, saj so bili doma iz rojstnega kraja moje žene.

V Rožni Dolini je bilo ves dan veliko civilistov, ne samo domačinov, prihajali so tudi iz bližnjih krajev. Stali so v bližini tankov in vojakov, mladih fantov, ki niso vedeli, zakaj so v resnici tam. Ljudje so bili jezni na vojake, saj so v njih videli napadalce. Zmerjali so jih, pljuvali in kričali nanje. Čudil sem se, kako mirno so to prenašali. Nihče ni reagiral, pa bi lahko kateremu tudi popustili živci in če bi samo koga sunil s puškinim kopitom, bi lahko prišlo do najhujšega. Tudi na italijanski strani je bilo ob cesti na goriški grad veliko ljudi, ki so poskušali zvedeti, kaj se dogaja.

Popoldne je začela krožiti informacija, da bo teritorialna okrog sedmih zvečer napadla vojaško enoto, ki je zasedla mejni prehod. Pripravil sem kamero in odšel k sosedu Severju, saj je bil z njegovega balkona še boljši pregled nad situacijo na mejnem prehodu. Ljudje se niso umaknili, dokler ni začelo pokati. Takrat so se vrgli na tla in si poiskali kakšno kritje. Medtem ko sva s sosedom snemala, je iz naše dnevne sobe za Radio Koper v živo poročal novinar Marjan Drobež. Žena in sin sta z balkona opazovala, kaj se dogaja in mu poročala. Njegov vznemirjeni glas je v svet pošiljal težke novice.

Ko so se zadeve umirile, sem pustil kamero, da je snemala goreči tank, in odšel na cesto. Pred križiščem je na tleh ležalo približno trideset prestrašenih zajetih vojakov. Srečal sem Kosmača in skupaj sva šla k nam na pivo. Kaj sva se pogovarjala, se ne spomnim več, mogoče bi se spomnil Drago.

Ali me je bilo v tistih trenutkih strah stati za kamero? Po pravici povedano, ne spominjam se, da bi čutil strah, ne zase, ne za družino. Kot tolikokrat pred tem, ko je nekaj pritegnilo mojo pozornost, sem preprosto vzel kamero in snemal, ker sem dogajanje pač enostavno hotel posneti. Rekel bi, da se nevarnosti takrat preprosto nisem zavedal. Ko sem kasneje razmišljal o tem ... ja, seveda bi me moralo biti strah, saj sem bil s kamero v roki lahka tarča.

Po pripovedovanju Slavka Šuligoja iz Rožne Doline zapisala
Metka Nusdorfer Vuksanović, maj 2021

Od Območnega štaba TO Nova Gorica, ki ga je vodil Rafael Mokorel, smo že prejšnji večer dobili podatke, ki so omogočali izvedbo ustreznega in učinkovitega zavarovanja.

24. 6. je bila pri gozdarski hiši – Pri Bajti – mobilizirana 125. četa za PDD TO Nova Gorica. Poveljnik čete je bil Rajko Kerševan. Ze ob prihodu tankov na MMP Vrtojba je bil v okolici Vrtojbe 3. vod 125 čete za PDD, ki ga je vodil Edvin Frančeskin. Po zavzetju MMP Vrtojba je tam ostal in območje s severovzhoda obkrožil. Tako je bilo možno neposredno nadzorovati Severju in Rožni Dolini.

vodni ga je Zorn Robert. Tako bi lahko krili hrbet skupini, ki bo izvedla napad.

Teritorialce 1. voda so v zgornjem delu ulice 25. maja nadvse razumevajoče in gostoljubno sprejeli domačini, še posebej družini Kobolt in Šuligoj. V njihovih hišah so si lahko uredili nastanitev, da ponoči niso bili pod milim nebom, hkrati pa so iz teh hiš opazovali ožje območje mejnega prehoda, saj so od tu imeli odličen pregled nad dogajanjem, pa tudi izpostavljali se niso. V opazovanje se je vključila tudi gospodinja Cilka Kobolt ter sporočala teritorialcem o svojih opažanjih. Ob tem pa je teritorialcem še postregla s pijačo. Kobolt Jože jim je 28. 6. celo pripeljal kosilo. Pri Šuligojevih sta Slavko in Milena »skrbela« za skupino teritorialcev, Slavko pa je posnel z balkona družine Sever znano videokaseto o dogodkih v Rožni Dolini. Iz hiše Šuligojevih je neposredno, po telefonu, za radio Slovenija poročal novinar Marjan Drobež v času, ko je spopad še trajal. Nekatere podatke o dogajanju mu je sproti sporočala Milena.

Vod ie razpostavil straže in kontroliral dogajanje na mejnem prehodu O

Lisjak in Robert Zorn. Mimogrede je bilo rečeno: »Fantje, začelo se bo.« Zorn je po srečanju ponovno razmestil svoj vod. Polovica voda je imela nalogo kontrolirati območje proti Pristavi, polovica pa proti križišču v Rožni Dolini. V napad se niso vključili, ker niso imeli takega ukaza, pa tudi potrebe ni bilo. Položaje so imeli kakih 30 metrov nad položaji Posebne bojne skupine in so ji torej krili hrbet, v primeru potrebe pa bi se lahko vključili v spopad.

V pripravi za napad je bila še posebej obravnavana nevarnost, ki je grozila

867

Koordinacijska podskupina. Zavzetje Rožne Doline, 28.6.1991.
v Njim vsem pripada slava: osamosvojitveno dogajanje. Rjodovščina.
Nova Gorica, Idrija, Tolmin: zbornik 1991, Goriški muzej, 2009, str. 867

Rožna Dolina, 28. junij 1991

Spomnim se prav prvih dveh prebežnikov, ki sta pobegnila v Rožni Dolini

Spomnim se prav prvih dveh prebežnikov, ki sta pobegnila v Rožni Dolini in so ju krajani pripeljali na sekretariat. Eden je bil Slovenec iz Maribora, drugi pa Hrvat iz Zagreba. Bila sta vidno preplašena in utrujena. Odpeljal sem ju s službenim avtom na postajo milice v Novi Gorici, kjer so nas poslali v sprejemno sobo, kjer smo čakali na pristojne uslužbenke. Za fanta so lepo poskrbeli in jima zelo kmalu prinesli za jesti dva velika sendviča. Med prevozom in čakanjem sta mi fanta zaupala, da so v Rožni Dolini že nekaj dni živeli v strahu, da jim je bila prepovedana uporaba radijskih sprejemnikov, in da so prve dni bili prepričani, da gre za agresijo Italije na Jugoslavijo in da so na meji zaradi obrambe pred Italijani. Ko jim je dogajanje na meji postalo sumljivo, sta pobegnila, čeprav nista imela nobenih informacij o zaščiti, ki jo Slovenija nudi prebežnikom. Dejala sta, da če bi njihovi tovariši v enoti za to vedeli, bi jih večina še tekom noči pobegnila iz enote. Med čakanjem sem opazil, da se sendvičev nista niti dotaknila. Vprašal sem ju, zakaj ne jesta in jim priporočil, naj sendviča le pojesta, ker, kdaj bosta dobila naslednji obrok, ne vem. Fant iz Maribora mi je pojasnil, da je že tri dni brez hrane in da je v zadnjih dneh pojedel samo dve jabolki, pa ne zato, ker hrane v enoti ne bi imeli, ampak zaradi živčne napetosti in strahu.

Po prvih vdaiah enot II. A. in no prvih spopadih v Sloveniii, so se pričeli na motili delo delavcev pri mobilizaciji, so se pritaknili še prihodi prestrašenih staršev in sorodnikov vojakov iz cele Jugoslavije, ki so prihajali prevzemati svoje

305

Boris Humar, Spomini. Hvala vsem, ki ste se odzvali in pomagali, v Njim vsem pripada slava: osamosvojitveno dogajanje Rjdovščina, Nova Gorica, Idrja, Tolmin: zbornik 1991, Goriski muzej, 2009, str. 305

Bil je lep sončen dan. Z dvema majhnima otrokoma smo živeli v Novi Gorici. Zaradi razmer, ki so vladale, smo se odločili, da gremo k starim staršem v Rožno Dolino, da se naučimo svežega zraka in malo pozabimo na dnevno dogajanje.

Ob hiši pa so bili številni teritorialci, saj jim je stari oče odstopil dvorišče za njihovo delovanje. Na mejnem prehodu Rožna Dolina so bili parkirani tanki jugoslovanske vojske. Otroke sem pustila očetu in odšla pogledat, kaj se dogaja. Slika ni bila lepa. Tanki, v neposredni okolici pa veliko ljudi, ki so opazovali dogajanje.

Ob prihodu me je ustavil Drago Kosmač in me posvaril, da ni varno hoditi tod, saj, da naj bi se kmalu "začelo."

Nisem ga vzela posebej resno in se odpravila do prvega tanka. Iz njega je pogledal mlad vojak in mi rekel: "Majko, što to radimo?"

Vprašala sem ga, če so žejni. Zelo, je odgovoril. Odšla sem v bližnjo trgovino, kupila nekaj steklenic mineralne vode in jim nesla. Zahvaljeval se mi je, pričujoči okrog pa so kričali, naj grem stran in se ne približujem tankom.

Odšla sem nazaj k svojim otrokom. Pretresena od videnega.

Zvečer sem na televiziji videla posnetke spopada in na tleh mrtvega vojaka. Morda je bil prav tisti, ki sem mu dala vodo. Teško je opisati, kako mi je bilo. Še posebno kot mladi materi, s komaj dvomesečnim sinom. Presinilo me je, kako se bo počutila mati mrtvega fanta, ko ji bodo povedali kruto resnico.

Ta prizor me spremlja še danes. Ob vsem vedenju, da ni vojne brez žrtev. Obenem pa, kje je bila odgovornost vseh tistih, ki so mlade, pravkar zaprisežene vojake, poslali v borbo, pri čemer niso niti vedeli, proti komu ali čemu se borijo.

Tudi v tem primeru velja: "Da se ne bi nikoli več ponovilo".

Ingrid Kašca Bucik, Nova Gorica, maj 2021

iz strahnice Pristava. Ker je območje tako, da onemogoča neopazne premike večjega števila vojakov, je bilo sklenjeno, da morebitne premike posadke iz Pristave proti Rožni Dolini onemogoči oddelek PEM s postavitvijo premišljene zasede. Neposredni napad na posadko na mejnem prehodu bo izvedla posebna bojna skupina TO. To je bila skupina izbranih, dobro usposobljenih posameznikov, ki pa je delovala kot homogena celota.

V končnih pripravah na odhod v Rožno Dolino smo iz Robiča dobili vest, da se je ob 13.00 posadka JLA na MMP Robič predala teritorialcem. Zaradi tega

v sešina priakatov je vseovaiš natanko to, kar smo predvsem zeleli – predaja.

Ob 16.30 sta se izpred stavbe UNZ proti Rožni Dolini odpeljali obe skupini – teritorialci in miličniki. Na mejni prehod smo poslali tudi kriminaliste, ki naj bi pomagali pri prepričevanju navzočih ljudi tako, da se tik pred napadom umaknejo iz najožjega območja MMP, kjer so razporejeni tanki in vojaki. Ljudi je bilo tam veliko že od zasedbe mejnega prehoda prejšnji večer. 28. 6. zjutraj pa se je med vojake pomešalo na desetine ljudi in to od jutra do poznega popoldneva. Ljudje so že od prihoda na MMP, 27. 6. zvečer, vojake zmerjali, drugi prepričevali, naj se vdajo, naj prebegnejo, nekateri so jim prinašali vodo – dan je bil namreč zelo vroč in soparen. Z vsem tem so mlade vojake zelo vznemirjali in ti so postajali čedalje bolj zmedeni. Nekateri so tako kmalu prebegnili.

Po prihodu v hližino mejnega prehoda približno ob 17. uri so pripadniki

posebno pozorno opazovali prav ta del naselja in bi člane PBS kaj lahko odkrili. Prebivalce najbolj izpostavljenih hiš so diskretno opozorili, naj se umaknejo na varno. Sicer pa je že kako uro pred napadom v zraku viselo prepričanje, da se bo nekaj zgodilo, kar sta za ta zbornik povedala Slavko Suligoj in Iztok Oven. Postajalo je jasno, da je oborožen napad neizbežen.

Iz Območnega štaba TO Nova Gorica so zaukazali dvema vodoma 2. čete 611. odreda za posebne namene, ki ju je vodil Jože Člekovič, da se iz Stare Gore premakneta na lokacijo Pri Bajti in tam postavita zasedo. V bližini in ob magistralni cesti so zasedo postavili tudi pripadniki 2. voda 125 čete za PDD TO

868

Koordinacijska podskupina, Zavzetje Rožne Doline, 28.6.1991, v Njim vsem pripada slava: osamosvojitveno dogajanje Rjdovščina, Nova Gorica, Idrja, Tolmin: zbornik 1991, Goriski muzej, 2009, str. 868

Rožna Dolina, 28. junij 1991

KRONOLOGIJA DOGODKOV - ROŽNA DOLINA 28. 6. 1991

Ta pisni zapis dogodkov v Rožni Dolini 28. 6. 1991, med 19.20 in 19.46, je natančen povzetek dogajanja, ki ga je z video kamero posnel Slavko Šuligoj iz Rožne Doline. Mesto kamere je bilo v stanovanjskem bloku rahlo SV od križišča, nad Primexom. Snemal je iz stanovanja družine Sever.

19.20 Velika skupina ljudi ob Primexu, na platoju – parkirišču Primexa. Vojakov ni videti nikjer. V križišču ni nikogar.

19.23 Prvi strel! Takoj za njimi rafali. Vidi se, da je tank v križišču zadet. Močno, pogosto streljanje. V križišču ni nikogar. Sledijo posamični strelji. Ne vidi se, kdo strelja. Iz zadetega tanka se dviga rahel dim. Slišijo se rafali. Vse v vidnem polju kamere je prazno. Kamera je usmerjena v križišče.

19.24 Tank pri Primexu vžge motor – močno se pokadi. Nekaj sekund brez streljanja. Tank prične obračati kupolo. Posamični strelji.

19.25 Najprej brez streljanja. Tank obrača kupolo. Slišijo se posamični strelji.

19.26 Posamični rafali.

19.28 Gosto rafalno streljanje. Nato posamični strelji, pa še nekaj rafalov.

19.29 Samo posamični strelji.

19.30 Streljanje. Pred restavracijo se pokaže bela zastava. Mož, ki jo nosi (vodnik Dragan Tomašević) gre južno od zadetega tanka do pontonskega mosta oz. v križišče in stalno, močno maha z belo zastavo.

19.31 Vodnik Dragan Tomašević močno maha z belo zastavo v križišču, v neposredni bližini pontonskega mostu.

19.31 Snemalec govori: »Predajajo se, predajajo se!«

19.31 Drago Kosmač pride izza pontonskega mosta in steče do tanka, ki še vedno obrača kupolo in strelja. Kosmač se umika pred mitraljezom tanka. Na pomoč mu pride Tomašević, ki še vedno maha z belo zastavo.

19.32 Drago Kosmač in Dragan Tomašević, ki še vedno močno maha z belo zastavo, stojita ob delujočem tanku. Tomašević spleza na tank, Kosmač se umika pred vrtečo kupolo tanka. Tomašević se sklanja proti loputi na kupoli – v roki ima še vedno belo zastavo, Kosmač ga krije. Tomašević se sklanja v kupolo, nekaj dopoveduje, maha z belo zastavo.

19.33 Kosmač steče proti nakladaču. Tomašević še na tanku. Kupola se še obrača. K srednjemu delu tanka priteče s smeri Primexa oficir JLA in se sklanja proti odprtni vozniaku tanka. Kupola obstane. Kosmač pogleda okrog nakladača. Posadka zapušta tank.

872

19.45 Zvezni miličniki odhajajo, korakajo, neurejena skupina, ob desni strani ceste proti Šempetru. Miličnike spremlja Kosmač. Iz zadetega tanka švigajo visoki zublji.

19.46 Kovačič v rdečem osebnem avtomobilu, za prevoz v bolnico.

Koordinacijska podskupina

19.34 Snemalec: »Tudi ta tank se je predal, čeprav je bilo malo težje.« Vojaki z dvignjenimi rokami vstajajo izpod pontonskega mostu. Snemalec: »Ja, ja, se predajajo.«

19.35 Vojaki z dvignjenimi rokami, med njimi civilisti, gredo proti križišču mimo tanka, ki je obračal kupolo. Snemalec: »Izgleda, da sta dva vojaka ranjena. K nakladaču prideta dva vojaka in pregledujeta vojaka, ki ležita na tleh ob motorju nakladača. Civilisti v križišču mimo tanka.«

19.36 Razoroženi vojaki v gruča na križišču, nato v neki urejeni vrsti. Pred njimi Kosmač. Vojaki stečejo čez cesto, na levo stran, proti Šempetru. Spremlja jih Kosmač z avtomatom v roki. Novinar Marjan Drobež hiti z desne v levo, proti stanovanjskemu bloku, od koder se snema dogajanje. Ponovno se sliši streljanje, kar močno – rafalno.

19.37 Na prizorišče prideta dva člana Posebne bojne skupine.

19.38 Civilisti tečejo na pomoč ranjenim pri nakladaču. Član PBS, Venceslav Hvala pride do nakladača, si ogleda razmere, reševalcem da še svoj zavoj prve pomoči in gre proti pontonskemu mostu in križišču. Do nakladača pride še Srečko Lisjak iz PBS, si ogleda pomoč ranjenecem in nadaljuje proti križišču. Snemalec: »Konc je fantje, konc!«

19.38 Snemalec glasno: »Ja, ja konc je, kar bežite! Sta dva ranjena tam! Tistima dvema pomagajte. Smo klicali, smo!«

19.39 Gruča civilov ob nakladaču. Tudi nek snemalec s kamero. Ob kontejnerjih za odpadke, zahodno od Primexa, član PBS s puško v roki nadzira dogajanje in varuje kolege. Slišijo se strelji, PBS se umakne za kontejnerje. Sliši se sirena reševalnega vozila.

19.40 Prvo reševalno vozilo pri nakladaču. Dva reševalca v belem prineseta iz vozila nosila, civilisti pomagajo odnesti ranjenca v vozilo. Pripelje še drugo reševalno vozilo. Pripelje še tretje reševalno vozilo. Ne glede na to, da se še sliši streljanje, ljudje v belem pomagajo ranjenim.

19.41 Prvo reševalno vozilo odpelje proti Šempetru.

19.42 Gruča ljudi še vedno pri nakladaču. Ranjene nosijo v vozila. Snemalec: »Eden je mrtev, da mrtev.« Odpelje drugi rešilec. En član PBS še vedno pri kontejnerjih.

19.43 Osebe tretjega reševalnega vozila pomaga ranjencu na travi, par metrov zahodno od nakladača. Ranjenca odnesejo v avto. Kosmač, ob njem Kovačič, ki ima obvezano desno roko. Ob njiju prerievanje.

19.44 Kosmač in Kovačič ob reševalnem vozilu. Kovačič ne vstopi v reševalno vozilo. Iz smeri restavracije prihaja neurejena skupina zveznih miličnikov. Civilisti jih sprejmejo s kričanjem. Med miličniki član PBS. Še drugi član PBS teče proti miličnikom s puško v roki. Odpelje rešilec »minibus«.

873

Koordinacijska podskupina, Kronologija dogodkov - Rožna Dolina 28.6.1991, v Njim vsem pripada slava: osamosvojitveno dogajanje Rjdovščina, Nova Gorica, Idrija, Tolmin: zbornik 1991, Gorški muzej, 2009, str. 872-874

Nova Gorica, ki ga je vodil Lutman Ivan. Obe enoti bi tako onemogočili more-

...

Strel z armbrustom je zadel tank v križišču. Zadet je bil tudi nakladač, ki je stal JZ od Primexa. Močno streljanje članov PBS z ročnim orožjem je prikovalo k tlom vsakega, ki bi morebiti imel namen spreminjanja položaja ali iskanje bolj ugodnega mesta. Presenečenje je bilo popolno. Nekateri vojaki so kar odvr-gli orožje. Posamezni podoficirji so prepričevali vojake: »Gotovo je, sad smo spašeni (rešeni)«.

Čez nekaj minut po prvih streljih, je civilist Drago Kosmač vdrl v prostor mej-ne milice in tam razorožil skupino starešin JLA in zveznih miličnikov. Kosmač pa je že prej pomagal kriminalistom prepričevati ljudi, naj se umaknejo s križišča.

Tank pri Primexu je že čez dobro minuto po prvem strelu vžgal motor, začel obračati kupolo in streljati z mitraljezom. Mitraljezec je nedvomno videl, od kod je prišel napad in usmeril cev mitraljeza točno v smer položajev Posebne bojne skupine. Sreča, da je meril previsoko, sicer... Krogle so žvižgale nad gla-vami teritorialcev ter trgale omet s hiš v srednjem delu ulice 25. maja, predvsem s hiš številka 19 in 21. Omet je padal tudi na nekatere člane PBS. Po pričevanju Iztoka in Savice Oven je imel eden od pripadnikov PBS neznansko srečo, saj je krogla iz mitraljeza udarila v rob betonske plošče, na kateri je ležal v bojnem položaju. Če bi šla krogla le 10 cm višje... Luknja od krogle je bila še 22. 10. 2008 jasno vidna. Prav tako so še vidni sledovi krogel na fasadah treh hiš. V hiši številka 21 je šlo par krogel v klet, nekaj pa kar v spalnico. Sreča, da se je gospodinja nekaj minut prej od tam umaknila.

...

869

Koordinacijska podskupina, Zavzete Rožne Doline, 28.6.1991, v Njim vsem pripada slava: osamosvojitveno dogajanje Rjdovščina, Nova Gorica, Idrija, Tolmin: zbornik 1991, Gorški muzej, 2009, str. 869

VOJNOZGODOVINSKI ZBORNIK ŠT. 39/2010

93

lačni, premočeni in zaradi tega zelo razdraženi, ter kot taki nepredvidljivi v svojih reakcijah na njihove proteste. V množici sem zagledal dolgoletno znanko, novinarko koprskega radia, Ingrid Kašca Bučik. Dejal sem ji: »Ingrid, kaj delaš tu? Doma imaš majhnega otroka. Beži. Počilo bo.« Namesto da bi se umaknila, je odnesla nič krivim mladim vojakom nekaj plastenk vode.

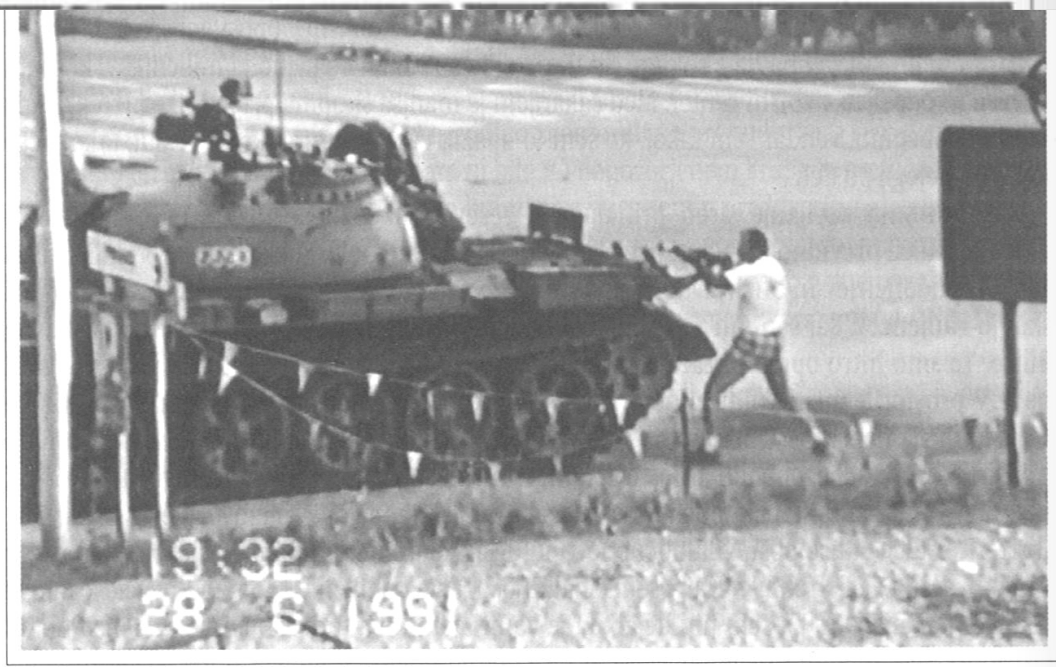
Nekateri so se po opozorilih umaknili, drugi spet ne. Območja MMP Rožna Dolina nam ni uspelo izprazniti. Tako sem se počasi približeval križišču, v katerem sta bila dva tanka in precej vojakov. Kovačič je slonel na drugem, obkrožen z dvema vojakoma-radiotelegrafistoma, ki sta nosila vsak svojo radijsko postajo. Prišel sem do njih ter Kovačiču še enkrat predlagal vdajo, češ da je tako ali tako obkoljen. Nik ni pomagal. Odmaknil sem se in počasi odšel proti restavraciji, ko je iznenada zaropotalo. Od tankov sem bil morda oddaljen kakšnih 8 do 10

zelo nitro, v prostorin carnarnice sta bila tudi carnika Dragan Maksimovic in Gorazu Maru. Pogledal sem skozi okno. Ravno takrat je izstrelek zadel tank. Vojak, ki je bil v njegovi kupoli, je v velikem loku zletel iz njega ter padel na tla. Nastala je zmeda. Zelel sem jo čim bolje in čim hitreje izkoristiti. Odločil sem se, da zajamem oficirje in zvezne miličnike na drugi strani prehoda, kajti le tako bi bilo spopada verjetno hitro konec. Stopil sem do vrat ter se pripravil, da stečem na drugo stran. Nisem bil oborožen. Deloval sem tako, kot so me učili pri vojakihi. Bil sem namreč v posebni enoti. K meni je pristopil Maffi ter dejal, da je on šef mejnega prehoda in da naj se odmaknem od vrat. Nisem ga imel časa poslušati, zato sem ga odrinil, stekel čez cesto, vdrl v prostor in zakričal: »Bacaj orožje, predajte se, obkoljeni ste!« Nekaj sekund smo se gledali; proti meni so imeli uperjeno orožje. Ponovno sem, tokrat močneje,

ponovil ukaz za predajo. Delovalo je. Eden izmed jih je odvrگل avtomatsko puško. Hitro sem se sklonil, jo pobral ter repetiral. Naboj je zletel iz nje. Prislonil sem se k steni ter še nekajkrat ukazal, naj odvržejo orožje. Zmetali so ga na tla ter z dvignjenimi rokami čakali, da sem jim odvzel še osebno orožje, ga izpraznil in odvrگل izven njihovega dosega. Kmalu zaslišim glas: »Trebamo lekara, umire kapetan.« Pogledam, kaj je in vidim da podoficir obvezuje Kovačiču roko. »Edo«, sem dejal »zbog toga se ne umire«. Zajeti oficirji, podoficirji in zvezni miličniki so mirno čakali, ker so bili prepričani, da so res obkoljeni ter da nikakor nisem sam. Ko je bil Kovačič obvezan, sem naročil podoficirju, da odlomi radijsko anteno ter naj nanjo zaveže ostanek povoja ali gaze. Tako je naredil improvizirano belo zastavico, s katero je kasneje stopal pred skupino, ki se mi je bila vdala. Točnega števila zajetih se ne spominjam, vendar jih je moralo biti vsaj deset.

...

Zaslišali smo zavijanje siren prihajajočih reševalnih vozil iz bližnje bolnišnice. Šele takrat so začeli previdno prihajati prvi pripadniki skupine majorja Lisjaka. Po oddaji zajetih vojakov, podoficirjev in oficirjev ter pripadnikov zvezne milice sem pomagal reševalcem pri iskanju ranjenecv, saj sem jih nekaj opazil, medtem ko sem vodil zajete iz poslopja mejne milice. To smo hitro opravili, zato sem se napotil po ranjenega kapetana Kovačiča. Počakal me je v prostorih mejne milice, tako kot sem mu bil naročil. Ko sva zapuščala prostor, se je naslonil name, saj je težko hodil. Ko sva tako hodila proti reševalnim vozilom, so naju v bližini restavracije obkolili trije, dva uniformirana pripadnika TO in civilist, ki je bil tudi oborožen z avtomatsko puško. Poznal sem ga, saj je delal v istem podjetju kakor jaz. Oba teritorialca sta se postavila bočno levo in desno od naju, on pa pred naju ter mi dejal: "Umakni se, da ga ustrelim". Kaj? sem dejal. "Beži, da ga ubijem." Kapetan Kovačič je takrat nekoliko klecnl, sam pa sem jim dejal, da je vojni ujetnik pa tudi ranjen. Ker se niso hoteli odstraniti, sem dvignil orožje ter dejal: »Če se takoj ne odstranite, vas bom jaz prerušal.« Odsli so. Kapetana Kovačiča pa sem predal Vilku Brusu, ki je prišel z reševalci in je bil tudi on zaposlen v šempetrski bolnišnici.

Akcija Draga Kosmača v križišču v Rožni Dolini. Posadka tanka se je zatem predala. Vir: video posnetek, Slavko Šuligoj

Drago Kosmač, Rožna Dolina 1991 – spomini, Vojnogzgodovinski zbornik št. 39/2010, str. 93-94

Dobro se spomnim tudi dogodka nad Kojskim v Brdih, 30. 6. 1991 zvečer, pri odcepu ceste na Sabotin. Tam je bil v spopadu med milico in JLA težko ra-

97

VOJNOZGODOVINSKI ZBORNIK ŠT. 39/2010

ili so, kam
di zadetka

18.36: Občani se umikajo iz križišča in nekaj občanov umakne avtomobile iz parkirišča ob križišču. Vojaki na tanku gredo.

18.39: Promet poteka normalno

18.40: Prekinitev snemanja

18.43: Ponovno snemanje

18.44: Na parkirni: prostoru pri križišču so samo še trije avtomobili. Vojaki so se postavili okoli tanka.

18.45: Prekinitev snemanja

18.56: Ponovno snemanje

18.56: Parkiri: prostor pri križišču je izprazen

18.56: Prekinitev snemanja

19.02: Ponovno snemanje

A black and white photograph capturing a scene of military activity on a street. Two tanks are visible. The tank on the right is in the process of firing, with a large, bright white plume of smoke and fire erupting from its barrel. A massive, dark, billowing cloud of smoke rises from the firing tank, dominating the upper half of the frame. The tank on the left is positioned further back and appears to be stationary. In the background, there are buildings and signs. A sign on the left reads 'DUTY FREE SHOP' and another sign below it says 'NO ENTRY'. The scene is set on a paved street with a curb in the foreground.

Rožna Dolina, julij 1991

O tem, kaj bi bilo, če bi bilo, je vedno težko ugibati. Ko so starogrški dramatik zgodbo tako zapletli, da niso vedeli, kako jo razplesti, so poslali boga na vozu, deus ex machina, ki je razrešil še tako zapleteno situacijo.

Če v filmski scenarij uvedeš boga na vozu, si napisal slab scenarij. Življenje ne poteka v obliki ostrih prelomov, temveč v nizu vzročno-posledičnih dogodkov. Po eni strani ni naključij, po drugi pa zamah metuljevih kril na Kitajskem lahko povzroči tornado v Ameriki. In ko se spominjam dogodkov v Rožni Dolini tistega junjskega dne, jih lahko primerjam s Koncem igre, zadnjim delom Marvelovih Maščevalcev. Dvomim, da bi sam doktor Strange lahko predvidel vsa naključja, ki so pripeljala do srečnega konca za vse tam prisotne, razen za tri mlade vojake JLA, ki so takrat izgubili življenje.

Ko sem v kaosu tistega večera med rohnečimi tanki, ki so občasno streljali naokoli s svojimi strojinicami, skozi objektiv kamere opazil Draga Kosmača v beli majici z orožjem v roki, kako skupaj z enim od oficirjev JLA maha z belo zastavo in kako se oba trudita po vsej verjetnosti paničnim tankistom, skritim v zavetju svojih oklepov pojasniti, da je vsega konec in jih prepričati, naj ugasnejo svoje pošasti, nisem razmišljal o scenarijih, ki bi se lahko odvijali tistega dne v Rožni Dolini. Tako kot tudi ne prvi vojaki TO, ki so po koncu akcije prišli s hriba in se v evforiji nenadejane zmage zmedeno ozirali naokoli, tudi sami začuden, kako jim je uspelo z osmimi borci in štirimi armbrusti poraziti 135 vojakov in zveznih milicnikov s petimi tanki. Tega v vojaških učbenikih ni, a v Rožni Dolini se je vse ujelo v eni točki in nezavedno je v tistem trenutku vlogo Marvelovega Ironmana izjemno dobro odigral slovenski ironman Drago Kosmač.

Celotne zgodbe na žalost ni bilo dano videti skoraj nikomur, finale le redkim, zadosti pogumnim ali "neumnim", da so svoje nosove pomolili izza zaklonov in se, tako kot jaz, čudili razpletu dogodkov. Če bi se napad začel minuto prej ali minuto kasneje, bi bil Drago predalec, da bi vstopil v igro. Vojaki TO so, ne da bi se zavedali nastopa "deus ex machina", prvi zgrešeni armbrustov izstreljek in strel v poveljnika Kovačiča sprožili ravno v trenutku, ko se je Drago nahajal v poziciji, ki je bila v bližini začasne oficirske sobe na mejnem prehodu, v katero so se umaknili oficirji z ranjenim poveljnikom. Medtem ko smo ostali civilisti poiskali zaklon za

bencinsko postajo ali izza stopnic stavbe nekdanjega Primexa, samo on ve, zakaj je namesto v zaklon stekel v prostor, kamor so se umaknili oficirji JLA z ranjenim komandantom. In samo on ve, zakaj je, namesto da bi se tam skrli, zgrabil za orožje in oficirje, ki so se ukvarjali z ranjencem, pozval k predaji. Kaj se je v tistih nekaj minutah dogajalo v sobi, ne bomo nikoli točno vedeli, zanesti se moramo na izjave udeležencev, a spominjam se, da je Dragova pojava, medtem ko s kalašnikovom v roki skače med tanki, tolče po njih in poziva vojake, naj pridejo ven, delovala nestvarno, stripovsko. "Tam inevitable," je rekel Thanos in s prsti tlesnil v prazno. "In jaz sem Ironman," je rekel Drago in (po mojem mnenju) spremenil tok zgodovine.

Kajti če za trenutek pomislimo na ta "če bi", če bi se zgodba nadaljevala tako, da bi bil Drago v tistem trenutku predalec, prepočasen, premalo odločen ali premalo prepričljiv, se oficirji ne bi predali. Potem ko bi oskrbeli komandantovo rano, bi se organizirali in stopili iz štaba. V tistem času bi na prizorišču ostali samo še vojaki JLA in komandant bi odkril, da ima tri mrtve vojake, 16 ranjenih in vsaj en tank uničen, tri tanke pa prižgane in 100 jeznih oboroženih vojakov pripravljenih na akcijo. O nadaljevanju tega scenarija v Rožni Dolini raje ne razmišljam, bojim se, da vsaj za nas tam prisotne ne bi bilo prijetno.

Toda Rožna Dolina v tem scenariju definitivno ne bi padla, vojaki JLA bi položaj še bolj utrdili in se ne bi pustili znova presenetiti. Ravno tako ne bi naslednji dan padla Vrtojba, saj bi bilo delovanje na dveh frontah za slovensko stran neizvedljivo, morala vojakov na mejnem prehodu pa na precej višjem nivoju. Meja z Italijo bi ostala v rokah JLA in Slovenija bi bila v precej slabši poziciji za pogajanje. Preživeli bi govorili drugačno zgodbo.

Drago Kosmač 28. junija 1991 ob 19. uri ni načrtoval, da bo čez pol ure držal v rokah kalašnikova. Mislim, da je bolj upal na vrček hladnega piva. Toda pravi človek v pravem trenutku na pravem mestu ve, kdaj je čas, da tleskne s prsti, čeprav ne ve, kaj ga po tlesku čaka. In to je bila odločitev vojakov TO, in to je bila Dragova odločitev. Eden ni vedel za dejanja drugega, a nobenemu ne bi uspelo samemu. Njihove poti so se prekrizale v neponovljivem, filmsko zrezanem trenutku, v katerem smo vsi ostali statisti imeli milijone možnih poti, oni pa so imeli eno samo in z njo so odločili prihodnost vseh nas.

Ko sem nekaj let kasneje slisal, kako nekateri, ki niso bili tam, trdijo, da ni bilo tako, kot smo videli in kot se tega spominjamo tisti, ki smo bili tam, vohali dim, slišali padanje krogel z vseh strani in si zvečer z rok spirali kri ranjenih vojakov, sem se malce trpko nasmehnil. Vem, scenarij se zdi res neverjeten, pretenciozen za tako majhno epizodo v zgodbi slovenskega osamosvajanja, kot so dogodki na majhnem, niti ne avtocestnem mejnem prehodu. Morda je scenarist naredil napako in je svoj voz pripeljal že v prvem dejanju, tako da mu za finale tragedije v Vukovarju, Srebrenici in podobnih krajih ni ostalo več junakov, ki bi se lahko rešili zaplet. Na svojih poteh po bojiščih Hrvaške in Bosne sem kot snemalec za razne televizijske postaje v naslednjih štirih letih slišal in videl veliko zgodb, nekaterih bolj, drugih manj verjetnih. Ta s prehoda Rožna Dolina vsekakor spada med manj verjetne in če ne bi imeli slikovnih dokazov, bi mogoče še sam začel dvomiti o lastnih spominih. Na srečo pa obstaja dokumentarno video in foto gradivo, ki skoraj holivudsko beleži dogajanje v totalu in v detajlih, v prostoru in času.

Prva granata ni zabeležena na nobenem posnetku, a Slavko Šuligoj je začel snemati nekaj sekund po začetku napada. Točno 7 minut po začetku snemanja na sceni prvič vidimo Draga Kosmača, ki prihaja izza tankov ovešen z zaplenjenim orožjem in z enim od oficirjev, ki ima belo zastavo v roki. 11 min in 20 sekund po začetku posnetka ugasne zadnji tank in predajo se prvi vojaki. V 14. minuti in 30 sekundi se v videu pojavi prvi član TO, major Srečko Lisjak, v 16 minuti in 30 sekundi se ob ranjencu ustavi prvo reševalno vozilo. Na 22. minuti zaslišimo prvo eksplozijo iz gorečega tanka. Sinopsisa ni za eno nadaljevanje serije, materiala za celovečerni film. V Alan Fordu bi Grunf rekel: "Nas je bilo 10, a njih samo sto in pet tankov." A imeli smo deusa ex machino in perfektno sinhronizacijo ritma. Dva orkestra, ki brez dogovora prideta na isti trg iz dveh strani in odkrijeta, da popolnoma uigrano izvajata isto partituro.

Zgodovina so času ukradeni fragmenti spomina. Obsijani iz vseh strani razkrijejo strukturo in red dogodka. Ni lukenj, ni čudežev, so le pravi ljudje ob pravem času na pravem mestu.

Rajko Bizjak, Ljubljana, maj 2021

